

Jože Ramovš

Ob Trstenjakovem delu za kakovostno staranje in sožitje generacij

V letu 2006 smo se s številnimi dogodki praznično spominjali 100-letnice rojstva in 10-letnice smrti Antona Trstenjaka (1906-1996), ki velja za enega od velikanov slovenske misli v 20. stoletju. Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje si prizadeva nadaljevati njegovo delo na področju medčloveškega sožitja. Pri tem razvijamo in uresničujemo najljubšo Trstenjakovo miselno usmeritev, to je celostno gledanje na človeka ali integralno antropologijo. Ta vključuje spoznanja vseh znanosti o človeku, kar je njena teoretična polovica. Podobno, kakor so v zadnjem stoletju tehnične vede kot praktična polovica dopolnile naravoslovna spoznanja in sta obe polovici skupaj dvignili materialno kakovost človeškega življenja, tako sodijo k celoti družboslovnih teorij in spoznanj o človeku in družbi tudi sodobne socialne prakse, ki bodo omogočile posamezniku, družini, drugim skupinam in širši družbi bolj kakovostno sožitje med ljudmi. Trstenjak je bil z ene strani vrhunski psiholog – družboslovni znanstvenik raziskovalec, univerzitetni predavatelj in pisec znanstvenih monografij in člankov, z druge strani pa je gojil stalni neposredni človekoljubni stik z ljudmi vseh družbenih slojev in skupin – po cele dneve je v svoji delovni sobi opravljal svetovalno in psihoterapevtsko delo z ljudmi, ki so se zatekali k njemu v osebnih in medčloveških stiskah, vrhunska znanstvena in strokovna spoznanja je skozi vse svoje življenje posredoval tudi preprostim ljudem v predavanjih, poljudnih knjigah in člankih v lahko razumljivem jeziku.

Pred pol stoletja je napisal Trstenjak tri knjige, katerih vsebina daje ključ do lepega medčloveškega sožitja. To so *Med ljudmi* (1954), *Pota do človeka* (1956) in *Človek v ravnotežju* (1957). Tiskane so bile v velikanski nakladi okrog 100.000 izvodov v redni zbirki »*mohorjevih knjig*« – zbirki, ki je tedaj že sto let redno prihajala v številne slovenske družine, kjer so jih brali večinoma tudi skupno naglas ob zimskih večerih in ob nedeljah. S knjigo *Med ljudmi* je Trstenjak začel svojo najbolj uspešno knjižno zbirko devetih knjig »*psihologije življenjske modrosti*«. Ta, pa tudi naslednje so bile pozneje po večkrat ponatisnjene v slovenščini, in sicer doma in v zamejstvu, ter prevedene v več tujih jezikov. Pripovedi ljudi vseh slojev in nazorov kažejo, kako veliko poslanstvo so te Trstenjakove knjige opravile pri nas v petdesetih in šestdesetih letih, ko je vladala huda duhovna suša. Njihova odlika je bila poleg poglobljene in široke človeške vsebine ter svežih strokovnih spoznanj tudi lepa slovenščina, ki jo je Trstenjaku pilil njegov prijatelj, znani slavist in jezikoslovec Jakob Šolar, prvo izdajo pa je krasila lepa zunanja oprema arhitekta Ivana Pengova.

V članku se bomo ustavili ob teh treh knjigah. Njihovo vsebino bomo preleteli le tu in tam, tudi njihovih spoznanj ne bomo znanstveno razčlenjevali, pač pa je naš namen ob njih razmisliti, kakšen pomen imajo za nastajanje vede o medčloveškem sožitju in s tem posredno za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje v luči današnjih potreb in spoznanj. Te tri Trstenjakove knjige nam o tem povedo veliko ne samo

* Prof. dr. Jože Ramovš je predstojnik Inštituta Antona Trstenjaka.

s svojo vsebino, ampak tudi s svojo pojavnostjo in strukturo.

S knjigo *Med ljudmi* je Trstenjak začel svojo uspešno pot poljudnoznanstvenega pisca. Podnaslov knjige je »*Pet poglavij iz psihologije medčloveških odnosov*«. Trstenjak je pripovedoval, da je imel prvotno zanjo dolg zapleten naslov, Šolar pa mu je svetoval, naj ji da kratek in jasen naslov »*Med ljudmi*«. Knjiga je res dobila ta naslov. Naslov sam in to, da je Trstenjak navdušeno pripovedoval o Šolarjevi pomoči, kaže, da je Trstenjak hvaležno in z veseljem sprejemal nasvete. Učenje od drugih ljudi, ki ga spremlja nekaj očitnega navdušenja in hvaležnosti, je ena od lastnosti, ki so pogoj za lepo sožitje z ljudmi in za uspešno življenje. Današnja evropska miselnost je usmerjena v individualistično izvirnost, zato je ta lastnost ogrožena tako med družinskimi člani kakor med družboslovnimi strokovnjaki.

V knjigi *Med ljudmi* se zvrsti »*pet poglavij*« medčloveškega sožitja: starši in otroci, fant in dekle, mož in žena, stari in mladi ter mi in sosedje. Prvi dve poglavji sta najobširnejši – obsegata po 40 in več strani, naslednji dve sta za četrtno krajši, zadnje je najkrajše. Že struktura prostora, ki ga je Trstenjak odmeril posamezni vrsti sožitja, kaže, da so družinski odnosi odločilni za človeško sožitje, zato jim je treba posvečati največ pozornosti.

Za lepo medčloveško sožitje v svetu naredimo daleč največ in na najlažji način, če znamo otrokom v družini spontano posredovati vzorce lepega pogovora, ustreznega nebesednega vedenja in dobrih dejanj v sožitju z drugimi ljudmi. Trstenjak opiše v poglavju o starših in otrocih psihosocialne značilnosti starševskega vzgojnega okolja in temeljne vzgojne naravnosti, ki so odločilne za razvoj otrokove osebnosti (»*vse vidi*«, »*vse sliši*« ..., »*oba starša ima rajši*«), nato pa značilne usmeritve otrokovega razvoja (»*vzoren otrok*«, »*trmast otrok*«, »*zanemarjen otrok*«).

Druga največja priložnost za oblikovanje lepega sožitja v življenju je zaljubljenost, za njo pa

prva leta partnerskega sožitja med zakoncema. To ve že slovenski pregovor – »*dokler gorita, se zvarita*« –, ki ga je Trstenjak dal za enega od podnaslovov v tem delu knjige. Poglavje »*fant in dekle*« je posvečeno psihosocialnim značilnostim pubertete, mladostništva in zaljubljenosti, končuje pa se z obširno obravnavo zakonitosti o primerni ali neprimerni usmeritvi v »*dvovprego*« in tudi z opisom psihosocialnih značilnosti, ki kažejo, kdo ni zrel ali primeren za »*dvovprego*«. Poglavje o možu in ženi nadaljuje ob živih primerih z nizanem drobnih zakonitosti, kdaj in zaradi česa sožitje med zakoncema uspeva, kdaj in zaradi česa pa gre po zlu. Tudi zadnji dve poglavji nadaljujeta enako živahen slog ob uspehih in neuspehih primerih, ki jih Trstenjak nevsiljivo osvetljuje s tedaj svežimi psihološkimi in socialnimi spoznanji.

Trstenjakova knjiga *Med ljudmi* je naš prvi priročnik za vzgojo in samovzgojo v lepem medčloveškem sožitju v razmerah tradicionalne družine in soseske; v marsičem je ohranila aktualnost tudi za današnje razmere. Sestavljena je tako sistematično, da bi ji po pol stoletja lahko dodali kvečjemu dve novi poglavji, in sicer o sožitju s prijatelji ter o sožitju in sodelovanju s sodelavci v službi. Ti dve vrsti sožitja imata danes zelo pomembno mesto v življenju ljudi, prvo zaradi velikega poudarka na osebnem izbiranju ljudi, s katerimi se kdo tesneje povezuje, drugo pa zaradi zaposlenosti večine srednje generacije, ki ob delavnikih preživi večino dneva v službi. O poslovnem, vodstvenem in delovnem komuniciranju je medtem izšlo nešteto knjig, osebni odnosi v službi pa so ostali ob strani. Izkušnje kažejo, da so ljudje zanje neusposobljeni, zato kaj radi strmoglavijo bodisi v skrajnost, da sodelavski odnos izpodrine družinskega, ali v drugo skrajnost, da se službeno sodelovanje zaostri v osebno nasprotovanje in sovražnost. Pred tema dvema nevarnostma svari slovenski pregovor: »*Služba je služba, družba je družba*.« Menim, da je v sodobnem življenju prava umetnost,

kako gojiti pravo mero osebne tovarišije: brez nje postane človek v službi delovni stroj, če pa je sodelavski odnos preveč intimen, se ob njem sušijo družinski in prijateljski odnosi.

Čim je Trstenjak napisal knjigo *Med ljudmi*, je začel s pisanjem naslednje, ki ima naslov *Pota do človeka*, podnaslov pa »*Metode spoznavanja človeka*«. Zakaj sledi knjigi o sožitju knjiga o spoznavanju ljudi? Grška modrost je vedela: »*Spoznaj samega sebe!*« Človek bo svoje sožitje v družini, službi, osebni in širši družbi usmerjal po varni, lepi in navdušujoči poti, če bo poznal samega sebe in druge ljudi. Toda »*človek je prepad*«, je dejal že svetopisemski pesnik pred tri tisoč leti. »*V vsakem človeku je angel in je hudič*«, »*je svetloba in je senca*«, so številne zmožnosti za kakovostno življenje, ustvarjalno delo in lepo sožitje, prav tako pa tudi številne pasti za usodno propadanje ter uničevanje sebe in drugih. Te človeške dvojnosti se je treba zavedati, da človek zna razločevati boljše od slabše smeri. Obe možnosti pa je treba poznati tudi zato, da je lahko vesel, pogumen, ponosen in hvaležen za vse dosežke in dobre možnosti, ki jih ima, obenem pa skromen, realen, stvaren ali ponižen ter učljiv v sožitju in sodelovanju. Če obvlada eno in drugo od teh usmeritev, bo znal v osebni in delovni sožitju uravnoteženo sprejemati od drugih in drugim dajati iz svojega. Zato je Trstenjakova knjiga *Pota do človeka*, ki govori o tem, kako spoznati samega sebe in druge ljudi, logično nadaljevanje knjige *Med ljudmi* pri uvajanju v lepo medčloveško sožitje, obenem pa nakazuje že vsebino tretje knjige.

Od izida knjiga *Pota do človeka* je minilo 50 let. Psihološka in socialna spoznanja so se medtem zelo povečala. Tukaj bomo omenili le eno od pomembnih spoznanj, ki je rezultat raziskovanja družinskega sožitja v zadnjih letih, po pomenu in usmerjenosti pa sodi ob bok usmerjenosti Trstenjakovih knjig, ob katerih razmišljamo v tem članku. To spoznanje se glasi: če hočemo, da bodo naši osebni odnosi kakovostni in se bodo

razvijali na boljše, se moramo naučiti opaziti in doživljati pri drugem človeku pet lepih, prijetnih in pozitivnih značilnosti na eno neprijetno in negativno. To razmerje v doživljanju bližnjega je osnova za pristno komuniciranje z njim. Pri pogovoru in obnašanju pa se moramo naučiti, da mu pristno in na primeren način tudi povemo ali pokažemo pet prijetnih in pozitivnih sporočil na eno neprijetno ali negativno. Poznati sebe, poznati drugega ali poznati družbo nič ne pomaga, če se človek ugreza v blato negativnega doživljanja sebe in drugih. Beseda ali dejanje, ki sta storjena »z bridkim mečem boleče resnice« o senčni strani sebe ali drugih – pa četudi še tako z dobrim namenom –, navadno prineseta le nov mraz v hladno zimo sožitja.

Zdi se, da je Trstenjak to upošteval, ko se je takoj za knjigo *Pota do človeka* lotil pisanja tretje knjige za iste bralce. To je knjiga *Človek v ravnotežju* ali »*Nauk o značaju za vsakogar*«. V uvodu izhaja iz dejstva, da je knjigo o rasti in oblikovanju človeka v vzorno osebnost težko pisati, še težje brati, najtežje pa je to biti. »*Človek vse življenje šele postaja to, kar je – osebnost. V tem je šibka stran našega obstanka in naše biti. V vednem nastajanju živimo, odkar se zavemo, da smo. Zato je res najtežje biti to, kar šele postajamo. Rast človeka v vzorno osebnost je podobna zidanju hiše, katere lastnik je hudo zadolžen že od začetka; nikoli ne more vsega hkrati postaviti in izgotoviti; vse življenje biva v na pol dozidani hiši, ko pa se bližajo zadnja dela h koncu, je že vse drugo zopet popravila potrebno*« (str. 6).

V tej in svojih poznejših antropologijah stavi Trstenjak kakovost človekove osebnosti in sožitja na ravnotežje med številnimi skrajnostmi, ki jih je človek zmožen. Je namreč nihajoče bitje med preteklostjo in prihodnostjo, med veseljem in žalostjo, med ustvarjanjem in uničevanjem, med imeti in biti – in tisoč drugimi poli. Čim širši razpon med vsemi temi človeškimi zmožnostmi nekdo obvlada, tem bolj ustvarjalen je. Ni pa zato bolj človeški. To postane šele, če

zna loviti v vsakem trenutku pravo ravnotežje in se po vsakem smiselnem zaletu proti kateri od skrajnosti pravočasno vrniti v zlato sredino. Doživljanje in ravnanje iz ravnotežja zlate sredine mora biti človekova zavestna življenjska drža in do pristne spontanosti utirjena dobra navada.

Zadnja desetletja je psihologija zelo poudarjala človekovo trenutno počutje, izvirnost in spontanost. Te lastnosti so nepogrešljive sestavine kakovostne človekove osebnosti in lepega medčloveškega sožitja. Niso pa niti edine niti zadostne. Njihov nasprotni pol je trdnost trajnejših vrednot in neizprosna zahtevnost vsakdanjih nalog. Za zdravo ravnotežje na tej osi življenja so odločilne dobre navade: delovne, učne, gospodinske, gospodarske in – raje najprej kot nazadnje – občevalne ali komunikacijske. Brez dobrih navad se lepe želje in dobri nameni o lastnem življenju in o sožitju z drugimi sesujejo v nič ali celo v svoje nasprotje. Šele dobre navade omogočijo človeku, da je zadovoljen tudi pri zahtevnem delu, pri trdem dolgotrajnem naporu, pri iskanju vsakdanjega ravnotežja med prijetnim in potrebnim, ravnotežja med opravljanjem življenjskih nalog in »uživanjem«. Pogosto slišim, da si ljudje voščijo »Uživaj!«, ko se poslavljajo; reklame zavajajo z nasvetom »Razvajajte se!«, kar pomeni dobesedno, rešite se dobrih navad, če jih imate. V drugi polovici dvajsetega stoletja so psihologija in vzgojne vede zapeljale zahodno kulturo v množično zmoto preziranja dobrih navad, v iluzijo, da je uživanje glavno ali celo edino merilo kakovosti življenja in sožitja. Na prelomu tisočletja se znanstvena spoznanja o tem korenito spreminjajo. Smer se naglo obrača, celi dve generaciji, srednja in mlada, pa sta usmerjeni v eno skrajnost, kar je huda ovira za doseganje osebnostne uravnovešenosti in kakovostnega sožitja.

Evropska kultura se je v drugi polovici 20. stoletja odločno usmerila v uravnovešen dialoški odnos z naravo. Naglo staranje prebivalstva in

druge današnje nujne naloge za trajnostni razvoj pa nas postavljajo pred novo nalogo za zrelostni preživetveni izpit: z vso naglico se moramo naučiti dialoškega odnosa do svoje človeške narave v njeni biološki, duševni, duhovni, sožitni, razvojni in bivanjski razsežnosti. To pomeni, da je naloga naše civilizacije pospešeno učenje učinkovitega pogovora med partnerjema, med družinami in drugimi skupinami, med narodnimi, verskimi in drugimi skupnostmi. Dialog pa ni časovno uravnotežen monolog dveh, ampak je volja za sožitje in sodelovanje »med ljudmi«, je nenehno spoznanje sebe in drugega po učinkovitih »poteh do človeka« in je resnično srečevanje »v ravnotežju« med sporočili enega in drugega, med potrebami enega in drugega, med dejanji enega in drugega. Pot do tega cilja vodi preko zavesti, da je treba vsak dan delati na kultiviranju svoje osebnosti enako kakor za materialne dobrine, in da niti pri službenem delu niti pri delu na sebi ne moremo izbirati poljubnih poti, ker obstajajo zakonitosti tako v naravi in tehniki kakor pri oblikovanju uravnovešene človekove osebnosti in lepega medčloveškega sožitja. Resnost današnjega demografskega stanja nas navdaja z upanjem, da bomo to izpitno nalogo dobro opravili, kakor so naši starši odlično opravili nalogo dviganja materialne blaginje. »Z upanjem se dviga tudi pogum, s pogumom pa tveganje,« pravi Trstenjak v svoji antropologiji *Človek končno in neskončno bitje*.

Naslov tega članka je »Ob Trstenjakovem delu za kakovostno staranje in sožitje generacij«, govorili pa smo o medčloveškem sožitju. Znanstvena analiza Trstenjakovega prispevka h gerontologiji bi zahtevala drug pristop in celoten nabor vsebin, ki je o njih pisal – v tem primeru ne bi mogli mimo nekaterih tabuiziranih tem, ki jim je posvetil po celo knjigo in več člankov, npr. gledanju na umiranje (knjiga *Umrješ, da živiš*, 1993), ali vprašanju, kaj ostane od človeka po njegovi smrti (njegovo zadnje javno predavanje *Štirje letni časi življenja*, 1995).

V tem razmišljanju smo se zaustavili le pri treh zgodnjih Trstenjakovih knjigah izpred pol stoletja, ki so pionirsko delo na področju medčloveškega sožitja in obenem izjemen prodor v jedro tega vprašanja. Vendar pa nismo bili daleč od gerontologije in medgeneracijskega sožitja. Kakovostno staranje, ki je edini legitimni cilj vsake gerontologije, je le drug izraz za lepo medčloveško sožitje. Kakovostnega staranja ni mogoče niti misliti, kaj šele dosegati brez kakovostnega medčloveškega sožitja. Vsako kakovostno medčloveško sožitje pa je – če res zasluži oznako kakovostno – nujno tudi solidarno sožitje med srednjo, tretjo in mlado generacijo. Ko smo torej ob Trstenjaku odkrivali poti do lepega sožitja med ljudmi, smo ves čas hodili po poti antropoloških osnov gerontologije.

LITERATURA

- Trstenjak Anton (1954). *Med Ljudmi*. Celje: Mohorjeva družba. Ponatisi: 1980 in 1991 ter 1971 pri Mohorjevi družbi v Celovcu, prevod v italijanščino (1957), češčino (1968 in 1969) in hrvaščino 1987 (Djakovo: UPT).
- Trstenjak Anton (1956). *Pota do človeka*. Celje: Mohorjeva družba. Ponatisi 1980 in 1991, prevod v hrvaščino 1988 (Djakovo: UPT).
- Trstenjak Anton (1957). *Človek v ravnotežju*. Celje: Mohorjeva družba. Ponatisi 1981 in 1992, prevod v hrvaščino 1986 (Djakovo: UPT) in 1993 (Djakovo: Biskupski ordinariat).
- Trstenjak Anton (1988). *Človek končno in neskončno bitje. Oznanjevalna antropologija*. Celje: Mohorjeva družba.
- Trstenjak Anton (1993). *Umrješ, da živiš*. Celje: Mohorjeva družba.
- Trstenjak Anton (1998). *Štirje letni časi življenja*. V: *Kakovostna starost, letnik 1, št. 1, str. 4-7*.